

УДК 913.1.(477.8)

СИЧ В.А.

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧИЙ МАРШРУТ УЗБЕРЕЖЖЯМ ОДЕЩИНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливими факторами розвитку туристичної галузі в Україні є активізація наукової діяльності, спрямованої на

забезпечення розвитку краєзнавства, популяризація географічних досліджень, залучення широких кіл громадськості до національної природно-рекреаційної та історико-культурної спадщини регіонів.

Відповідно до навчального плану та згідно з положенням про практику студентів вищих навчальних закладів України студенти кафедри географії України геолого-географічного факультету ОНУ ім. І.І.Мечникова проходять влітку маршрутну туристично-краєзнавчу практику на території культурної й природної спадщини Північного Причорномор'я. Як один з найцікавіших та пізнавальних маршрутів, що включає елементи екологічного, сільського, етнічного й екстремального туризму, пропонується маршрут узбережжям Чорного моря від курорту Сергіївка до міста Вилкове.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на велику кількість літератури щодо фізико-географічних особливостей, культурних, історичних та архітектурних пам'яток Північного Причорномор'я, гостро відчувається відсутність проектів туристично-краєзнавчих маршрутів Одещиною, які б враховували комплексну краєзнавчу характеристику регіону з врахуванням сучасного екологічного стану. Одним з найбільш розповсюджених путівників туристичних маршрутів Одещиною залишається книга Чоппа І.Л. [8], маршрути якої в більшій мірі присвячені місцям бойової слави та вже не цікавлять молодь.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є сприяння розгортанню краєзнавчо-туристичного руху в Одеській області на основі популяризації географічних досліджень, екологічного туризму, відповідальності за збереження природного та історико-культурного надбання, відродження історичної пам'яті. Для студентів-географів запропонований маршрут сприяє виробленню навичок спостережень географічних явищ і процесів, надбанню практичних навичок і вмінню застосовувати теоретичні знання на практиці, самостійно робити польові дослідження по вивченню географічних особливостей, історії, етнографії та культури краю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Територія маршруту охоплює південь Одеської області й розташована на Причорноморській низовині, так званому Буджаку (історико-географічна назва земель, розташованих у межах річчя Дунаю й Дністра). Клімат помірно континентальний. Із середини квітня встановлюється тепла погода. Випадають слабкі дощі, що мрячать. Літо (середина травня-вересень) спекотне з ясною погодою, температура повітря вдень $+30^{\circ}\dots+35^{\circ}\text{C}$. Для першої половини літа характерні зливові дощі, друга половина посушлива. Осінь (жовтень-грудень) до середини листопада тепла, з малохмарною погодою. У середині листопада встановлюється прохолодна погода із затяжними дощами, що мрячать. Вітри протягом усього року переважно північні й північно-західні [3].

Місцевість являє собою рівнинно-хвилястий степ (Південно-Бессарабський степ), розчленований ярами й балками. Висоти поверхні знижуються тут з півночі на південь, до моря. Рівнинна поверхня порушується долинами річок, балками, ярами [4]. Гідрографія представлена в основному рікою Дунай і узбережжям Чорного моря. У морській частині Придунайської рівнини знаходяться озера-лимани межах річчя Дунай-Дністер, віднесені, відповідно до прийнятої типізації, до періодично закритих лиманів [2]. Ці водойми мають ряд мілководних відгалужень, що представляють собою сильно засолені й заболочені заплави невеликих степових річечок. За винятком озера Сасик (Кундук), вісь інших

водойм паралельна морському узбережжю, піщаному пересипу. Майже всі розглянуті водойми межиріччя Дунай-Дністер одержали обриси, близькі до сучасних, наприкінці XIX в. [4]. Від моря періодично закриті лимани відділені піщаним пересипом (баром). Загальна довжина бару від лиману Сасик до Дністровського лиману становить 55 км, а ширина міняється від 50 до 400 м. Морська лінія пересипу порізана мало, а з боку лиманів сильно деформована косами, мисами й півостровами, і піддана епізодичним розмивам під дією сильного вітрового хвилювання. Утворені вимоїни (прірви) можуть досягати ширини 100-300 м, а іноді й більше, але потім, у процесі переміщення наносів, вони поступово замиваються. Для ґрунту бару з боку лиманів характерні типові солончаки, а з боку моря - вилужений піщаний субстрат.

Територія досить щільно заселена. Бессарабія в XIX столітті в порядку урядової колонізації заселялася іноземцями-колоністами. Найбільш численними серед колоністів були гагаузи, болгари й німці. Гагаузи – народ тюркської мовної групи, але православного віросповідання, що жили здавна на Балканах під гнітом турецьких завойовників. Рятуючись від нього, люди переходили в Бессарабію. Гагаузи й болгари почали переселятися сюди ще з кінця XVIII століття, але особливо після війни 1806-1812 р., коли російським урядом був видано указ "Про устрій Задунайських поселенців", що надавав їм значні пільги. Колишні німецькі колоністи в 1940 р. виїхали в Німеччину. Населені пункти представлені містами районного значення, селищами міського типу й селами. Селища міського типу по своєму плануванню й забудові майже не відрізняються від міст. Забудова великих сіл переважно компактна, квартали щільні; невеликі села мають рядову або квартальну забудову. Міста, селища й села в основному розташовані уздовж рік і озер, добре озеленені.

Лісів на території мало. Вони являють собою невеликі гаї й масиви, розташовані в основному, на схилах ярів і балок, біля сіл і селищ, уздовж узбережжя озер Алібей і Бурнас. Найбільш великий масив лісу з дуба й клена розташований на узбережжі Чорного моря біля с. Лебедівки [1]. Майже вся територія району розорана, на неораних ділянках збереглася степова рослинність. Поблизу населених пунктів значні площі займають сади й виноградники, а також зернові культури (пшениця, ячмінь, кукурудза).

Маршрут рекомендується проводити в теплу пору року, він складається із двох етапів, різних за своєю складністю й тривалістю (рис. 1).

Перший етап (30 км) (сmt Сергіївка - с. Лебедівка).

Перший ходовий день (9 км). Маршрут починається від селища Сергіївка, що розташоване на березі Будацького лиману, і є відомим бальнеологічним курортом. Довжина Будацького лиману (Шаболатського озера) – 15 км., ширина 2,7 км., глибина коливається і у середній частині досягає 2 м., площа 30 км².

Західний берег обривистий, до 34 метрів у висоту, на північному сході знижується до 10 м., а потім зливається із заболоченою солончаковою рівниною заплави Дністра; північно-західний берег глинистий, високий, з південного сходу озеро обрамляє піщана коса до 100 м шириною. Живлення лиману відбувається за рахунок фільтрації морської води через косу, обмін із Дністровським лиманом і морем (через канали), а також за рахунок поверхневого стоку. Дно лиману густо заросло водоростями й покрито шаром (до 1 метра) лікувальних грязей, поблизу коси дно піщане. Вода чиста, прозора, середня солоність досягає 26‰ [7]. На лимані можна побачити велику кількість птахів: куликів різних видів, лисух,

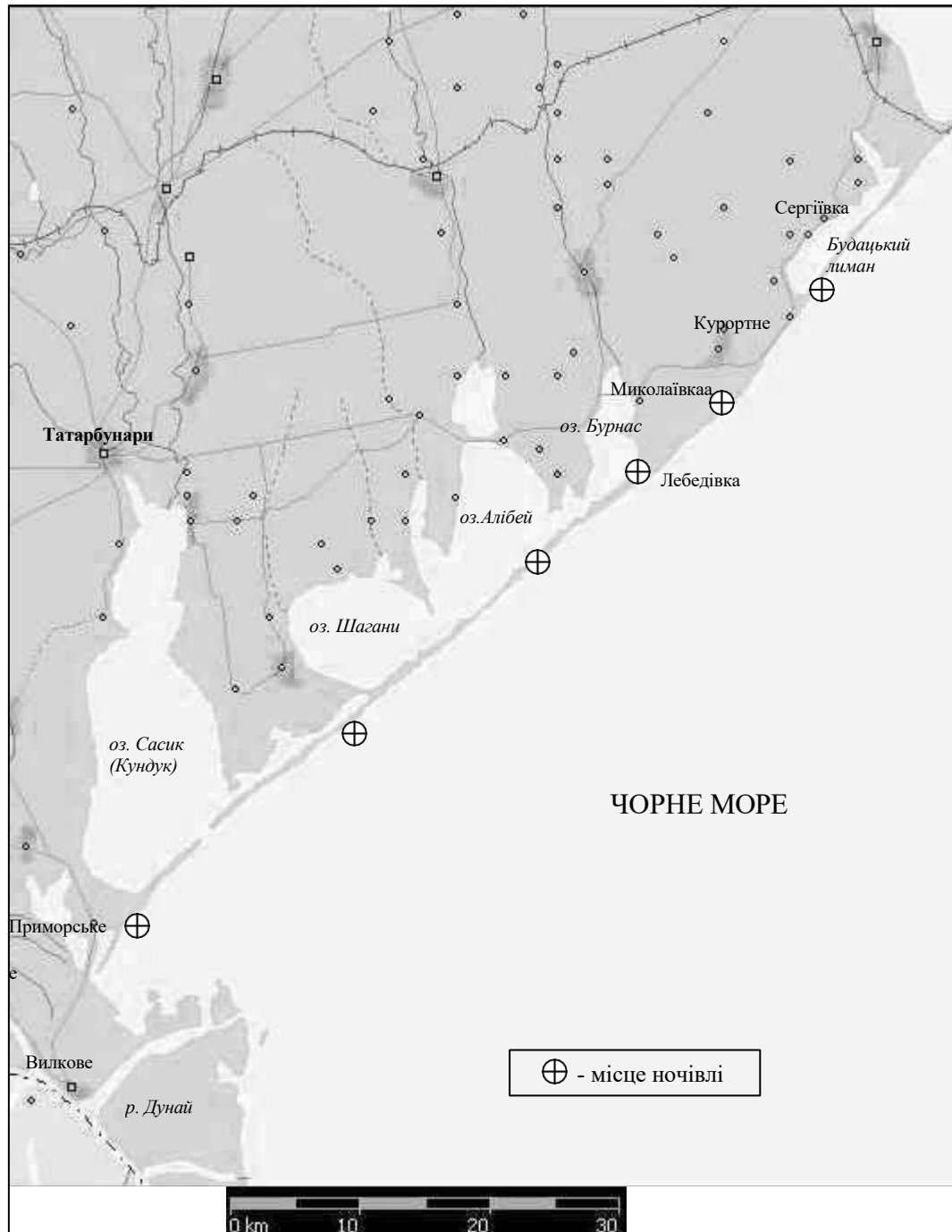

Рис. 1. Картосхема маршруту узбережжям Одещини

диких качок, зуйків. Дуже красива прилиманна рослинність. На косі росте багато видів рослин, занесених у Червону книгу України, серед яких аспарагус й ефедра. У заростях очерету часто зустрічаються водяні вужі, отрутних змій на приморських косах немає.

Для адаптації організму туристів, доцільно перший ходовий день зробити нетривалим. Перейшовши по мосту довжиною майже кілометр через Будацький лиман у районі Сергіївки, рухаємося по косі до с. Курортне. Найкраще йти по прибіжній зоні в легкому взутті (кеди, тенісні тапочки), чередуючи такі переходи з

короткими (не більше півгодини) переходами по піску. Іти рекомендується по морській стороні, однак можна зробити кілька виходів до лиману. На ночівлю рекомендується зупинитися не доходячи до рибальської ділянки Лобаз, де можна запитися питною водою. Тут розташовується штучний рибозапускний канал.

Другий ходовий день (13 км). Підйом з коси на корінний берег, на якому розташовано с. Курортне із численними будинками відпочинку. Звідси туристи можуть помилуватися на прекрасний вид унизу: великі солончаки малинових кольорів із вкрапленнями синього кермека, лиман і море. Далі маршрут пролягає по вузькій ґрунтовій дорозі в степу над дуже красивими, хоча і небезпечними, обривами, звідкіля відкривається панорамний вид на море. Привал можна зробити біля дитячих будинків відпочинку, де є питна вода й лісопосадка. Ночівлю краще організувати в районі наметового містечка біля с. Миколаївка, де є зручні спуски до моря й продуктові магазини.

Третій ходовий день (8 км). Пройшовши по корінному берегу пару кілометрів, виходимо до урочища Лебедівський ліс, який простягається близько 3,6 км. Це штучно посаджений лісовий масив, досить мальовничий. Там можна відпочити від палючого сонця. Пройшовши вітійоватою дорогою через ліс, виходимо до курорту Лебедівка. Нічліг можна організувати на окраїні лісу, над морем. Тут доцільно зробити стоянку на декілька днів, перед більш складним етапом маршруту через Тузлівську косу.

Другий етап (55 км) (с. Лебедівка-с. Приморське (Кілійського району).

Четвертий та п'ятий ходові дні (32 км). У с. Лебедівка необхідно запитися водою й продуктами для дводенного переходу, тому що наступне джерело питної води буде доступне тільки через 25 км на базах відпочинку біля озера Малий Сасик.

Більша частина цього маршруту проходить по піщаній косі. Із правої сторони - так звана Тузлівська група озер-лиманів (Бурнас, Курудіол, Алібей, Шагани, Сасик) – за іменем Тузлівської коси, що відокремлює їх від моря і яка являється орнітологічним заказником. Довжина першого озера – Бурнасу становить 10 км, ширина 2-3 км, глибини 1-1,9 м, площа 22,6 кв. км. Східний берег обривистий, до 8-13 м висотою складається з лесів і лесовидних суглинків.

Шагани має берегову лінію 30 км, довжина самої водойми 9 км, ширина 8 км, глибина від 0,3 до 2 м, площа водної поверхні 70 кв. км. Дно покрите мулом, у деяких місцях черепашками. Живиться озеро за рахунок водообміну із прилеглими озерами й поверхневим стоком. Вода дуже мінералізована і її солоність улітку досягає 30,2 ‰. Шагани через протоку з'єднується з озером Алібей, розташованим на північному сході. Ширина Алібею – 10 км, довжина берегової лінії – 35 км, площа водної поверхні – 72 кв. км, глибини до двох метрів. Північний берег глинистий і крутий, східний – низький. Дно покрите чорним мулом. Живиться Алібей за рахунок вод, які надходять із озера Бурнас. Вода відзначається високою концентрацією солей, солоність води досягає 26,5 ‰, а восени – 29,5 ‰ [7]. Колись тут добували кухонну сіль, тепер промисел закритий.

У цьому районі випаровування перевищує стік, і рівень в озерах стає нижче, ніж у морі. Через косу просочується морська вода. Через канали в косі навесні в озера входять мальки риб. Улітку хвилі звичайно закривають ці проходи, але рекомендується передбачити засоби переправи людей і рюкзаків. Таким плавзасобом може бути невеликий надувний гумовий човен, у крайньому випадку – надувний матрац.

Переходи рекомендується проводити ранком і після обіду, а в полуденні

години робити обов'язкові привали під тентом, тому що деревна рослинність на косі бідна. Відстань, пройдена на четвертий день шляху цього етапу, виявиться невеликою у зв'язку з надмірною вагою рюкзаків через дводенний запас питної води, але все-таки рекомендується пройти не менш 10 км, щоб наступного дня встигнути добратися до нового джерела питної води на базах відпочинку за Шаганським маяком, напроти озера Малий Сасик, де рекомендується зробити ночівлю й запаситися водою й продуктами.

На лиманах у літній період можна побачити пеліканів, бакланів і багатьох інших птахів. З лівої сторони - самий довгий і екологічно чистий пляж Одеської області. У морі часто зустрічаються зграї дельфінів-білобочок.

Шостий ходовий день (23 км). (Озеро Малий Сасик-с. Приморське (Кілійського району)). Першу половину шляху йдемо по піщаній косі, що відокремлює оз. Малий Сасик і Джантшейське озеро від моря. Досягнувши дамби, що відділяє озеро Сасик (Кундук) від моря, далі можна рухатися двома шляхами, продовжуючи йти по піщаній косі узбережжям моря, або вийти на ґрунтову дорогу уздовж дамби.

Озеро Сасик (Кундук) від Чорного моря відділяється піщаним пересипом шириною до 300 м. У Сасик упадають ріки Сарата й Когильник, які влітку пересихають. Довжина озера 35 км, довжина берегової лінії близько 100 км; ширина від 7 до 20 км, середня - 11 км; глибини від 0,7 до 3 м, середня глибина 2 м, площа водної поверхні 210 кв. км. Рівень озера на 0,3-0,5 м нижче рівня моря [7]. На Сасику можна побачити велику кількість птахів: пеліканів, бакланів, чайок, різні види чапель і куликів, лебедів і багатьох інших видів. Часто зустрічаються види, занесені в Червону книгу України. З морської сторони відкривається широка ділянка степової й солончакової рослинності.

Група досягає баз відпочинку у селі Приморському й розташовується на стоянку. Звідси можна робити радіальні виходи морським узбережжям по мальовничих ділянках дюнових піднятих дельти Дунаю. По шосейній дорозі Приморське-Вилкове (20 км) можна зробити екскурсію в українську Венецію - місто Вилкове. З однієї сторони дороги – урочище Стенцівські плавні, з іншого боку – ділянки соснового лісу й ділянки дюнної рослинності.

Історія м. Вилкове нараховує близько 260 років, і починалася вона з поселення Липованське. Заснували його старовіри-розкольники й вільнолюбні козаки, які приходили сюди з Дону, Слобожанщини й Запорізької Січі [5]. Містечко уздовж і поперек покреслене тонкими лініями каналів – ериків. Вони, немов кровоносні судини, обплітають все його тіло, несучи із собою життя в затишні дворики вилковчан. Міське бюро екскурсій пропонує водний маршрут по дельті Дунаю з відвідуванням територій Дунайського біосферного заповідника до знаменитого символічного «0» км Дунаю (місце впадання Дунаю в море) і оглядовій вищці на передньому краї дельти. Екскурсія по місту Вилкове включає відвідування музею Дунайського біосферного заповідника, що створений на базі знаменитого природного заповідника "Дунайські плавні", який знаходиться в низов'ї Кілійського й Старостамбульського гирл Дунаю, займає частину островів і акваторії Чорного моря. Заповідник входить до складу водно-болотних угідь міжнародного значення. Тут охороняються унікальні для Європи ландшафти дунайських плавнів. Разом з аналогічним заповідником на румунській території вони утворюють білатеральний трансграничний біосферний резерват «Дельта Дунаю».

Своєрідний ландшафт дельти Дунаю, яка виникла на місці мілководної

затоки-лиману, і з кожним роком вона відвойовує в моря нові простори, подекуди шириною 75-100 м. Понад 50% площі дельти непрохідні очеретяні зарості, плавні, між якими простираються довгі мулисті-піщані смуги. Близько 30% її території займають численні озера, рукави й протоки. За багатством тваринного й рослинного світу дунайська дельта є унікальним, неповторним місцем у Європі з тисячами видів рослин і тварин. Серед них птахи найбільш помітні, їх налічується близько 260 видів. Близько 100 видів риб живе в дунайських дельтових угіддях. Серед них всі 6 видів осетрових України. Дунай залишився останньою рікою в Європі, де ще зберігся природний нерест осетрових, у тому числі й самої великої прісноводної риби білуги. Близько 40 видів звірів живе в дельті Дунаю. Донедавна ще зустрічався єдиний представник ластоногих Чорного моря – тюлень-чернець. Тут налічується більше 1150 видів рослин, серед яких багато рідкісних, ендемічних і реліктових [6]. Тільки тут в Україні можна побачити суцільні стогектарні зарості латаття білого та водяного горіха (рогульника).

Подивившись найбільш цікаві місця цього краю, до Одеси можна повернутися автобусами як з Приморського, так і з Вилково.

Висновки. Основні достоїнства даного маршруту: низька вартість, доступність для широких мас населення, естетична й пізнавальна цінність, простота орієнтування на місцевості. Тривалість маршруту – 6 ходових днів, загальна довжина – 85–90 км (сmt Сергіївка – с. Приморське).

1. Гусак Н.А. Лес в степи: Краеведческий очерк. – Одесса: Маяк, 1987. – 80 с. 2. Дятлов С.Е., Лещинский А.О. Одесские лиманы: Краеведческие очерки. – Одесса: Маяк, 1980. – 72 с. 3. Маринич О.Н., Шищенко П.Г. Физическая география Украины. – К.: Знание, 2003. – 476 с. 4. Природа Одесской области: Ресурсы, их рациональное использование и охрана / Под ред. Г.И. Швобса, Ю.А. Амброз. – Киев-Одесса: Вища школа, 1979. – 144 с. 5. Силантьева-Скоробогатова В., Касим Г., Минкевич Э. Вилково: город в дельте Дуная. – Одесса: Черноморье, 1996. – 184 с. 6. Сич В.А. Екологічні проблеми Чорного моря та Північного Причорномор'я. – Одеса: 2004. – 75 с. 7. Тимченко В.М. Эколого-гидрологические исследования водоемов северо-западного Причерноморья. – К.: Наукова думка, 1990. – 238 с. 8. Чопп И.Л. Найди свою тропу: Десять маршрутов выходного дня по Одессине: Путеводитель. – Одесса: Маяк, 1988. – 168.

In article is considered the tourist and local lore route by coast of Black sea from resort Sergiyivka to the town of Vilkovo, which includes elements of ecological, rural, ethnic and extreme tourism.

